

Ystäviksi ja veljiksi vapautetut

Kansojen ystävyys ja veljeyden esiintyminen neuvostoliittolaisissa historian oppikirjojen
narratiiveissa vuosina 1951 ja 1963

Jonna Valjakka

Kandidaatin tutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Tammikuu 2025

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, historia

Jonna Valjakka

Ystäviksi ja veljiksi vapautetut. Kansojen ystävyys ja veljeyden esiintyminen neuvostoliittolaisissa historian oppikirjojen narratiiveissa vuosina 1951 ja 1963.

Sivumäärät: 33

Tutkielma analysoi Neuvostoliiton historian oppikirjojen luomaa historiallista narratiivia neuvostokansoista ja näiden suhteista menneisyyden aikana. Tarkastelussa on kansojen suhteista käytetyt ”kansojen ystävyys” ja ”kansojen veljeys” käsitteet. Käsittelemällä narratiivia sekä näiden käsitteiden olemusta ja luonnetta, tutkielma pyrkii tarkastelemaan millaiset rajat ideologinen kieli antoi tiedon rakentamiselle.

Kommunistisen puolueen hallinnassa olleella historiankirjoituksella ja historianopetuksella oli hyvin vähän tilaa muuttua, tai edes esittää tietynlaisia kysymyksiä menneisyydestä. Ideologisesti hallitun narratiivin analysointi on mielenkiintoinen tutkimusaihe tiedon rakentumisen näkökulmasta. Käyttäen Mariana Imaz-Sheinbaumin kognitiivisiin järjestelyperiaatteisiin perustuvaa tapaa arvioida ja analysoida historiallisia narratiiveja tarkastelen Neuvostoliiton rakentamaa historian kertomusta. Käsitteiden analysointi antaa myös käsitehistoriallisen tavan käsitellä neuvostohistoriaa.

Luomiskertomuksen kaltaista narratiivia luotiin kuvailemalla tapahtumia vapautukseksi ja yhdistymiseksi sekä ilmentämällä ystävyys ja veljeyden käsitteitä menneisyyden tapahtumissa sekä asiantiloissa. Tämä mytologisoi narratiivia ja käsitteitä. Nämä käsitteet ovat narratiivissa määriteltynä tavalla, joka nostaa Venäjän johtoaseman käsitteelliselle tasolle Neuvostoliiton kansojen suhteissa. Saman aikaisesti kansojen ystävyys ja veljeys esiintyivät käsitteellisinä totuuksina.

Avainsanat: Neuvostoliitto, historiankirjoitus, marxismi-leninismi, käsitehistoria, narratiivisuus, kansojen ystävyys, kansojen veljeys, historianopetus

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
2	Kertomus vapautumisesta ja yhdistymisestä	10
2.1	Menneisyydestä nykyhetkiin	10
2.2	Kansojen esittämät roolit	13
2.3	Muutoksen hankaluus	15
3	Kansojen ystävyys ja veljeys	18
3.1	Samankaltaiset suhteet	18
3.2	Käsitteiden luonne	22
3.3	Ystävyys ja veljeys muutoksessa?	24
4	Lopuksi	28
	Lähteet	31

1 Johdanto

Menneisyyden käyttö on voimakas työkalu halutun todellisuuden luonnissa, Venäjällä tämä huomattiin jo varhain.¹ Neuvostoliitossa menneisyys oli ideologian kohde, tarkoituksena luoda uudenlainen historia.² Menneisyydestä tuli nykypäivän politiikan perustelija. Tietynlaisista käsitystä historiasta levitettiin koulun historiantunneilla ja yleisissä historian oppikirjoissa. Tavoitteena oli luoda kommunisteja, jotka näkisivät Neuvostoliiton ylivoimaisena valtiona sekä noudattaisivat sen antamaa moraalista ja poliittista järjestelmää.³ Tämä vaati tietynlaisen kertomuksen luomista ja sen strukturointia tavalla, joka teki selväksi halutun maailmanjärjestyksen. Sheila Fitzpatrickin mukaan vallankumouksesta lähtien bolševikit tietoisesti muuttivat tiedon konstruointia ja kehyksiä tietyn sosiaalisen identiteetin luomiseksi.⁴ Yksi tietynlaisen käsityksen luonnin kohde oli kansojen ja kansallisuuksien roolit ja suhteet.

Ideologinen hegemonisuus ja sen tavoittelu mahdollistaa ideologian esittämisen ainoana järkevänä vaihtoehtona. Täten tekstien ideologisuus kirjoitetaan muotoon, jossa se esiintyy maalaisjärjen tavoin.⁵ Historianopetus on yritys luoda normatiivinen käsitys historiasta, jonka pohjalle yhteinen muisti ja identiteetti rakentuisi. Neuvostoliitossa historiankirjoitus kuin historianopetus oli tiukasti kommunistisen puolueen käsissä, tarkoittaen, että historiatiedon rakentaminen oli myös totalitaarisen johdon hallinnassa.⁶ Tämä historiatieto on kielellisesti rakennettu ja kerrottu. Historiallisia tapahtumia ja tulkintoja kuvailemaan ja näiden käsittämiseksi käytetään käsitteitä. Käytetyt käsitteet ja niille annetut merkitykset synnyttävät kielelliset rajat tiedolle ja tulkinnalle.⁷

Tutkielman ydinkysymyksenä on millainen asema kansojen ystävyiden ja kansojen veljeyden käsitteillä oli Neuvostoliiton historian narratiivissa. Jaan tämän kysymyksen kahteen osaan: 1. miten narratiivia kansoista rakennettiin, ja 2. millaisen olemuksen ja määritelmän kansojen ystävyys ja veljeys ottavat tässä narratiivissa. Täten työ jakautuu kahteen osaan, jotka kuitenkin ovat osittain päällekkäisiä toistensa kanssa. Ensin selvitän narratiivin rakentumisen sekä rakenteen, tämän jälkeen tarkastelen käsitteiden olemusta, luonnetta ja määrittelyä. Tutkielman tarkoituksena on vastata kysymykseen historiallisen tiedon rakentumisesta narratiivin ja

---

¹ Figes 2022, 4–5.

² Tillett 1969, 3.

³ Vähä 2006, 15 ja 19.

⁴ Fitzpatrick 1993, 768–770.

⁵ Verschuren 2012, 7–10.

⁶ Vähä 2006, 4–6.

⁷ Verschuren 2012, 40–41.

käsitteiden varaan. Pysin valoittamaan millaiset rajat ideologinen kieli antoi tiedon rakentamiselle sekä historian tulkinnalle. Vain narratiivin analysoinnin kautta on mahdollista tarkastella, miten se vaikutti kansojen ystävyys- ja kansojen veljeyden käsitteisiin ja taas vuorovaikutteisesti, miten käsitteet vaikuttivat niitä ympäröivään tekstiin.

Käytän kahta Neuvostoliitossa tehtyä ja suomeksi käännettä oppikirjaa analysoinnin kohteena. Ensimmäinen alkuperäisaineistoni on keskikoulun kymmenennen luokan historianoppi-kirja, *Neuvostoliiton Historia: Kolmas osa*⁸, joka julkaistu 1951. Neuvostoliitossa opetettiin koululaisten omalla äidinkielellä ja täten oppikirjat käännettiin kouluissa käytetyille kielille.⁹ Kyseistä, alun perin venäjäksi kirjoitettua, oppikirjaa käytettiin käännettynä kaikkialla Neuvostoliiton kouluissa.¹⁰ Kirja on Karjalais-Suomalaisessa Sosialistisessa Neuvostotasavallassa¹¹ kustannettu suomenkielinen versio. Toinen aineistoni on Moskovassa 1963 julkaistu *SNTL:n Historia: Lyhyt Katsaus*.¹² 1960-luvulla (ja koko Neuvostoliiton ajan) saman nimisiä historian yleisiksi oppikirjoiksi tarkoitettuja teoksia kirjoitettiin useita venäjäksi, joita sitten käännettiin ja julkaistiin muilla kielillä. Eritoten tarkastelussa on oppikirjojen tapa kuvata kansojen osuutta menneisyydessä 1900-luvun alusta Neuvostoliiton muodostumiseen.

Kirjojen julkaisujen välissä Neuvostoyhteiskunta ja suhtautuminen kansallisuuskysymykseen muuttuivat. 1951 oli vielä Stalinin venäjakeskeisen politiikan aikaa. Hruštšov taas korosti yhtenäistä Neuvostokansaa ja kansojen yhteensulautumista. Hruštšovin aikana venäläisyyden korostaminen taas tuomittiin.¹³ On siis huomioitava ilmapiirien muutokset, kuten destalinisaation tai kansalaisuuskysymyksen tulkinnat, kirjojen julkaisujen välillä. Nämä muutokset ovat syynä kahden eri aikakauden kirjan käytölle alkuperäisaineistona. Kansallisuuspolitiikkaa määriteltiin uudestaan, joten sen vaikutus (tai vaikutuksen puute) historiankirjoitukseen on mielekäs käsitteiden ja narratiivin muutoksen tarkasteluun.

---

⁸ Alkuperäinen venäjänkielinen teos *Istorija SSSR: Chast Tretja* on laadittu Neuvostoliiton tiedeakatemian historian instituutissa. Kirjan toimittanut A.M. Pankratova ja hänen lisäksi kirjan kirjoittajina on toiminut K.V. Bazilevitsh, S.V. Bahrushin ja A.V. Vogt.

⁹ Suomen kielen asema 1951 oli Karjalais-Suomalaisessa Sosialistisessa Neuvostotasavallassa kouluissa äidinkieli ja kouluissa opetettiin suomeksi. Kielen asema, kuten ei myöskään Karjalan, ei ollut pysyvä ja 1960-luvulla suomea opetettiin Karjalan ANT:ssa vieraana kielenä. Lisää suomen kielen asemasta Venäjällä ja Neuvostoliitossa ks. Olga Milovidova (2017).

¹⁰ Vähän mukaan tämä oli ennemmin kosmeettista kielipolitiikkaa. Vähä 2006, 31.

¹¹ 1956 lähtien Karjalan Autonominen Neuvostotasavalta.

¹² Teoksen on kustannut Moskovan vieraskielisen kirjallisuuden kustannusliike.¹² Teoksen on suomentanut Anni Aalto, Toivo Ahava, Saimi Kuivala ja Terttu Vikström. 1963 kirjan alkuperäinen teos on *Istorija SSSR: Kratkij Ochserk*.

¹³ Vähä 2002, 107.

Oppikirjojen käsittely mahdollistaa konstruoidun historian narratiivin tarkastelun sen popularisoidussa, kirjoitetussa muodossa. Tekstit ovat yksinkertaistavia, sillä niiden yleisö on ollut nuoria Neuvostoliiton kansalaisia. Kirjat käyvät läpi samat tapahtumat sekä ovat muodoltaan yhtenäisiä. Molemmat ovat tarkoitettu olemaan tiiviitä yleisesityksiä Neuvostoliiton historiasta ja sen merkittävimmistä tapahtumista. Kirjat käsittelevät niin tapahtumia, Kommunistista puoluetta ja sen toimia, yksittäisiä henkilöitä sekä tietenkin kansoja. Tämän tutkielman keskiöön nousevat kansat, sillä jo niiden oleminen yhtenä toimijana oppikirjoissa on kiintoisaa. Näin pääsen myös tarkastelemaan kansojen ystävyys- myyttiä. Lowell Tilletin mukaan kansojen ystävyys oli neuvostohistoriankirjoitusta ohjaava myytti.¹⁴ Tämän tutkielman lähtökohdanna on kuitenkin kohdella tätä ja kansojen veljeyttä ensisijaisesti käsitteenä, sitten analysoida sen myyttisyyttä. Kansojen ystävyys ja veljeys olivat käytössä retoriikassa muutenkin, kuin vain historiankirjoituksessa. Näitä poliittisia muotisoja käytettiin kuvaamaan milloin mitään¹⁵, mutta on mielekästä tarkastella mihin niillä tässä narratiivissa viitataan. Juuri niiden keskeisyys neuvostoidentiteetin ja neuvostopolitiikan rakentajina tekee niistä merkittävän tutkimusaiheen.

Jo käsite kansa on moniulotteinen ja monimutkainen. Venäjän kielessä, ja täten neuvostoliittolaisissa teksteissä, kansalla (*narod*) viitataan useimmiten massoihin, työväestöön ja talonpoikiin. *Narod*¹⁶ määritelmä, joka vallitsi Neuvostoliitossa, ainakin 1960-luvun loppuun, tulee Stalinilta: historiallisesti muodostunut ryhmä, joka jakaa kielen, alueen, taloudellisen elämän ja kulttuurin.¹⁷ Keskeinen käsite marxismissa on proletaarinen internationalismi, joka lyhyesti määriteltynä tarkoittaa maailman työväestön yhtenäisyyttä. Tämän mukaan luokan tulisi olla yhdistävä tekijä, ei kansalaisuuden.¹⁸ Proletaarisen internationalismin ohessa, ja usein samaan asiaan viitattuna, käytettiin käsitteitä kansojen ystävyys ja kansojen veljeys, jotka esiintyvät oppikirjoissa useammin.

Kertomuksen käsittely tukeutuu vahvasti Mariana Imaz-Sheinbamin näkemykseen historiallisten selitysten olevan rationaalisesti järjesteltyjä, rakennettuja narratiiveja. Imaz-Sheinbamin mukaan historiallisten narratiivien kirjoittajat toteuttavat tiettyjä kognitiivisia

---

¹⁴ Tillet 1969, 14–15.

¹⁵ Esimerkiksi myös Neuvostoliiton ulkosuhteiden hoitamista kutsuttiin joidenkin valtioiden kohdalla ystävydeksi, ja Moskovaan perustettiin kansojen ystävyys niminen yliopisto. Britannica 2024.

¹⁶ Tämän lisäksi venäjän kielessä on myös käsite *natsiia*, joka tarkoittaa myös kansaa. Tämän lisäksi on vielä *narodnost*, joka tarkoitti tavallaan alemmin kehittynyttä kansakuntaa. *Narodin, narodnostin* ja *natsiian* välinen suhde ja merkitykset on monien tutkimusten kohde. Ks. Miller 2008

¹⁷ Bromley & Kozolov 1989, 425–426.

¹⁸ Connor 5–7.

järjestelyn periaatteita, teoria perustuu Gestalt-koulukunnan psykologisen järjestelyn periaatteille. Imaz-Sheinbaumin teorian tarkoitus on antaa tapa arvioida historiallisia selityksiä sekä niiden antamia merkityksiä menneisyydelle kognitiivisten prosessien kautta.¹⁹ Imaz-Sheinbaumin narratiivin järjestelyperiaatteet perustuvat narratiivin olevan kognitiivinen, tietoinen prosessi sekä näiden periaatteiden olevan välttämättömiä minkä vain historiallisen narratiivin luonnissa. Gestalt-psykologiaa mukaillen Imaz-Sheinbaum jakaa narratiivin rakentamisen neljään periaatteeseen: etualan ja taka-alan erotteluun, jatkuvuuden periaatteeseen, läheisyyden ja samankaltaisuuden periaatteeseen sekä sulkeutumisen periaatteeseen.²⁰ Koen tämän tutkielman ongelman kannalta hedelmälliseksi, sillä käyttämällä analysoinnin pohjalla teoriaa narratiivisuuden rakentumisesta, saan analyysille syvyyttä ja lisää selitysvoimaa. Narratiivin tarkastelu tämän linssin läpi pystyy antamaan uutta näkökulmaa sen rakentumiseen sekä sen ole- mukseen. Narratiivin tarkastelu Imaz-Sheinbaumin järjestelyperiaatteiden kautta pystyy tuke- maan nostamiani argumentteja.

Narratiivin analysoinnin jälkeen siirrytään tarkastelemaan ystävyyden ja veljeyden käsitteitä tarkemmin, niiden olemusta narratiivissa ja merkityksiä. Tällöin käsitteiden analyysi perustuu vahvasti Michael Freedenin kirjoittamaan *Conceptual History, Ideology and Language* (2017), jossa nähdään käsitteet monimutkaisilla ja muuttuvilla kentillä olevina sekä ideologi- oiden yrittävän luoda käsitteistä normatiivisia. Neuvostoliiton historiaa on käsitelty käsitehis- toriallisesti²¹, mutta tämä on rajoittunut myöhempään aikaan, glasnostiin ja perestroikaan, tai varhaisempiin vaiheisiin, vallankumouksesta 1930-luvulle. Näiden käsitteiden historiaa ja propagandista käyttöä käsitellään perustuen Ludmilla A’Beckettin artikkelille juuri kansojen veljeyden käytöstä metaforisena käsitteenä venäläisessä diskursissa: *The Play of Voices in Metaphor Discourse: A Case Study of "NATIONS ARE BROTHERS."* (2012) Käsitteiden käyttöä ja luonnetta historian opetuksessa analysoidaan Carreteron, Castorinan ja Levinaksen kanssa, käyttäen heidän kirjoittamaa lukua *Conceptual Change and Historical Narratives About the Nation.* (2013)

Koska tämän tutkielman keskittyminen on historiallisen narratiivin rakentamisesta ideologis- ten käsitteiden varaan ja tämän käyttö opetuksessa, suurimman osan tutkielman kontekstia muodostaa tutkimuskirjallisuus Neuvostoliiton historiankirjoituksesta ja propagandasta. Neu- vostoliittolaisen historianopetuksen ja tarinan rakentumisen kontekstisoimisessa käytän

---

¹⁹ Imaz-Sheinbaum 2021, 249–251.

²⁰ Imaz-Sheinbaum 2021, 253–255.

²¹ Ks. Petrov 2008 ja Parkkinen 2022.

keskeisesti Eliisa Vähän lisensiaatintutkielmaa *Patrioottien tuotantoa: Sankarit ja antisankarit neuvostoliittolaisen ja venäläisen identiteetin rakentajina historian oppikirjoissa 1951–1995*. (2006) Vähän työ on tutkimus historianoppikirjojen sisällöstä Neuvostoliitossa ja täten merkittävä tutkimuslähde tälle työlle. Kansojen ystävyuden ”myytistä” on kirjoittanut Lowell Tillet teoksessaan *The Great Friendship* (1969). Tätä teosta käytetään tässä tutkielmassa, mutta teoksen julkaisuaika on vain kuusi vuotta viimeisen alkuperäislähteeni julkaisusta, joten tämä osiltaan vaikuttaa sen käyttöön. Tilletin teos on kuitenkin merkittävä ja perustavanlaatuisen länsimainen teos Neuvostoliiton historiankirjoituksesta, erityisesti kansojen näkökulmasta.

Tämän tutkielman näkökulma kansojen ystävyteen ja veljeyteen on erilainen, kuin aikaisemmissä tutkimuksissa. Kohdellen näitä nimenomaan käsitteinä, saan tutkittua niiden luonnetta ja olemusta. Yhdistettynä narratiivin analysointiin kognitiivisten järjestelyperiaatteiden kautta, tämä lähestymistapa avaa hedelmällisen näkökulman historiallisen tiedon rakentamiseen ideologisessa viitekehysessä. Mieke Balin mukaan käsitteet matkaavat temporaalisesti ja spatiaalisesti. Ne ovat joustavia eivätkä lainkaan pysyviä.²² Katson näitä käsitteitä sekä niiden historiallisen, että tekstuaalisen kontekstin kautta. Samalla tavalla kuin muut ideologiset tekstit, nämä oppikirjat kertovat käsitteellisestä muutoksesta. Näiden kirjojen yleisö on vain erilainen kuin monien muiden ideologisten tekstimuotojen, vaikuttaen niiden esitysmuotoon.

Kirjat ovat käännetty alkuperäiseltä venäjän kieleltä suomen kielelle. Tämä voi luonnollisesti joissain määrin vaikuttaa käytettyihin kielellisiin ilmaisuihin ja kielellisiin konventioihin. Kirjat ovat käännetty Neuvostoliitossa, joka myös itseltään vaikuttaa käännökseen ja sen kieleen. Tiedon kääntäminen eri kielille kertoo kirjoittajan ja julkaisijan motiiveista, sekä heidän olemuksestaan yleisöstään. Käsitteiden on oletettu olevan käännettävissä muille kielille. Se, että kirjat ovat käännöksiä, kertoo myös sen yleisöstä. Käännettyjen kirjojen yleisö on ollut suomenkielinen, kertomuksen yleisö laajempi. Täten tutkielman keskiössä on itse kertomus universalisoitumiseen pyrkivänä Neuvostoliiton historian käsityksenä. Kuitenkin tulee tunnistaa käännökseen mahdolliset rajoitukset ja että tutkielman lähteitten takia on kyseessä narratiivinen ja käsitteellinen analyysi käännetystä kertomuksesta.

Ymmärrys siitä miten ideologiset käsitteet luovat historiallista tietoa on merkittävä osa historian käyttöä. Käsitteiden monimutkaisuus ja ristiriidat ovat näkyvissä yksinkertaistavassa

---

²² Bal 2002, 23–25.

historiankirjoituksessa. Ideologisesta kontrollista huolimatta, ja juuri sen takia, on merkittävää ymmärtää, miten Neuvostoliitossa käsitettiin, ja haluttiin käsitettävän, valtionsa menneisyyttä. Lisäksi näiden kirjojen olemus ja identiteetti on kiintoisa. Kirjat ovat ideologisia tekstejä, joita on levitetty tietyn historiatietoisuuden saavuttamiseksi. Ne ovat ideologiaa opettavia, hallitsemiseen luotuja tekstejä. Ne samalla määrittelevät yleisölleen mitä kansojen ystävyys ja kansojen veljeys tarkoittavat ja miten ne toteutuvat.

2 Kertomus vapautumisesta ja yhdistymisestä

2.1 Menneisyydestä nykyhetkiin

Se mitä historiassa on tapahtunut, kulminoituu tähän päivään. Näin se ainakin tulee esittää, kun kyseessä on järjestelmälle kuuliaisten kansalaisten opetus.²³ Oppikirjat etenevät tarinallisesti tapahtuma tapahtumalta. Historialliset selitykset menneisyyden tapahtumille nousevat narratiivien luonnista. Imaz-Sheinbaumin mukaan nämä narratiivit ovat keskeisiä kognitiivisia keinoja ymmärtää sotkuista menneisyyttä. Tämä tapahtuu järjestelemällä menneisyys ja sen tapahtumat tietyllä tavalla, jotta historiasta tulee kertomus. Narratiivi on strukturoinnin tuote.²⁴

Narratiivin strukturointi on tämän luvun ydinaiheena. Keskityn kirjojen tapaan käsitellä kansoja ja niiden roolia menneisyydessä. Tarkastelen 1900-luvun tapahtumien käsitteellistämistä kansojen osalta vapauttamiseksi ja yhdistymiseksi. Käsittelen narratiivisuutta ja kertomuksen luonnetta, analysoimalla miten narratiivin järjestelyperiaatteet toteutuvat oppikirjoissa. Käsitteilyluvun tarkoituksena on ensin tarkastella narratiivin rakentumista, jatkuvuuden ja samankaltaisuuksien ja läheisyyden periaatteiden kautta. Tämän jälkeen siirryn analysoimaan mitkä asiat nostetaan etualalle narratiivissa ja miten nämä vaikuttavat kertomukseen. Lopuksi pohdin narratiivin sulkeutumista sekä kirjojen välistä muutosta, tai sen puutetta.

David Brandenbergerin ja Mikhail Zelenovin mukaan Neuvostoliittolainen historiankirjoitus pohjautui paradigmaattisen aseman saaneeseen Stalinin määräämään ja toimittamaan teokseen *Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (bolshevikkien) historia. Lyhyt oppikurssi*.²⁵ Teosta levitettiin vuosina 1938–1956. Tämä kanonisoitu teos loi narratiivin, jota jaettiin ja propagoiittiin Neuvostoliitossa, täten myös tämän tutkielman historian oppikirjat (erityisesti 1951) pohjautuvat tälle kirjalle.²⁶ Kommunistisen puolueen, ja ennen vuotta 1956 Stalinin, merkittävyyttä korostanut historian tulkinta näkyy oppikirjoissa, narratiivin suurimpina toimijoina on bolševikit, jonka jälkeen vasta kuvataan proletariaatin toimintaa.²⁷ Kansojen merkitys oppikirjoissa kerrotulle kertomukselle on kuitenkin merkittävä ja luo narratiivin kerrontaa. Kansat

---

²³ Vähä 2006, 4.

²⁴ Imaz-Sheinbaum 2021, 255–256.

²⁵ Tulen viittaamaan tähän teokseen tutkielmassa nimellä *lyhyt oppikurssi*.

²⁶ Brandenberger ja Zelenov 2019, 1–2.

²⁷ Esimerkiksi 1917 vallankumouksien välisestä ajasta puhuttaessa kerrotaan yleisesti kapinoista kasvottomien työläisten tai talonpoikien toteuttamina, kun bolševikkien toimintaa yksilöidään ja eritellään. Neuvostoliiton Historia 1951, 150–156.

esitetään omina entiteetteinään, toimijoina puolueen ja poliittisten merkkihenkilöiden ohella, lisäksi puhutaan usein kansoista monikossa eli kansat eritellään toisistaan. Usein kansojen toimijuutta tai toimintaa niitä kohtaan kuvataan omissa luvuissaan, sosialismin voiton kaaren toimiessa kirjan juonena.²⁸ Tillet totteaa, että kansojen ystävyys- myytti sekä kansojen toimijuuden korostaminen teki neuvostohistoriankirjoituksesta epämääräistä. ”Kasvottomien” entiteettien toimijuus kuten juuri kansojen tai ideologioiden nostaminen toimijoiksi oli neuvostohistoriankirjoituksessa sekä ylipäänsä marxisti-leninistisessä retoriikassa yleistä.²⁹

Frederick C. Corney kirjoittaa seuraavasti lokakuun vallankumouksesta: ”[Lokakuun vallankumous] tapahtui vasta kirjoittamisen prosessin aikana... Se koettiin vasta muistamisen (i.e. ymmärtämisen) prosessissa.”³⁰ Sama koskee myös narratiivia kansojen osuudesta, toimijuudesta ja suhteista menneisyyden aikana. Nämäkin ovat saaneet merkityksensä historiassa vasta myöhemmin. Kansojen nostaminen toimijoiksi on jo itsessään tapa luoda narratiivista halutun kaltainen. Narratiivi yksinkertaistaa monet menneisyyden toimijat yhteen entiteettiin, kansaan. Riippuen narratiivin kohdasta kansat erotellaan toisistaan.³¹

Imaz-Shienbaumin läheisyyden ja samankaltaisuuden periaatteen mukaan menneisyyden eri aikojen välille luodaan läheisyyttä tuomalla ne samaan kontekstiin, sekä tapahtumien välille samankaltaisuutta käsitteitä käyttämällä.³² Vallankumous toimii yhtenä läheisyyden luoja, niille kaikille tapahtumille mitä tulevan Neuvostoliiton alueilla tapahtui 1917³³, puhuttaessa kansoista vallankumous vaikutti 1951 oppikirjan mukaan seuraavasti: ”Lokakuun suuri vallankumous toi ensimmäisen kerran maailman historiassa vapautuksen sorretuille kansoille, muuttaen ne vapaiksi ja tasa-arvoisiksi sosialismin rakentajiksi.”³⁴ Voi sanoa vallankumouksesta nousevan vapautuksen olevan käsite, jolla sidotaan tietyt tapahtumat toisiinsa. Bolševikkien toteuttamien vallanvaihdoksien välille luodaan samankaltaisuutta sekä läheisyyttä kutsuamalla niitä kaikkia yhteisesti vallankumouksen myötä tapahtuneeksi vapautukseksi.

Tapahtumat seuraavat narratiivissa toisiaan ja johtavat samaan tulevaisuuteen. Lokakuun vallankumous on tässä yksi askel jatkumossa. Toinen merkittävä askel on Neuvostoliiton muodostuminen.³⁵ Nämä tosiaan ovat toistensa kanssa ajallisesti melko lähekkäisiä tapahtumia,

²⁸ Esim. Neuvostoliiton Historia 1951, 198–202; Neuvostoliiton Historia 1963, 252–256.

²⁹ Tillet 1969, 418.

³⁰ Corney 1998, 408.

³¹ Esimerkiksi Neuvostoliiton Historia 1951, 191–193. Tai Neuvostoliiton Historia 1963, 322.

³² Imaz-Sheinbaum 2021, 263–266.

³³ Corney 1998, 394–395.

³⁴ Neuvostoliiton historia 1951, 208.

³⁵ Neuvostoliiton historia 1951, 299; Neuvostoliiton Historia 1963, 291.

mutta vapautusta nostetaan esiin jo 1905 tapahtumissa.³⁶ Täten luodaan aikakausien välille läheisyyttä, nostamalla ne samanlaisissa konteksteissa, samoja käsitteitä käyttäen. Tämä näkyy myös 1951, kun vuoden 1905 tapahtumia kutsutaan lokakuun vallankumouksen kenraaliharjoitukseksi.³⁷ Tämä läheisyyden periaate antaa narratiiville merkityksen. Tämä lisäksi vaikuttaa narratiivin jatkuvuuteen.³⁸ Nämä toisistaan kaukaiset, ja monella tapaa erilaiset, tapahtumat ja hetket menneisyydessä sidotaan toisiinsa, jotta historiasta tulee jatkumo. Voisi sanoa, että oppikirjojen narratiivi saa menneisyyden näyttäytymään prosessina, askel askeleelta menneen kohti jotakin. Marxistinen historiakäsitys antaa historian kululle raamit, orja- ja feodaaliyhteiskunnasta kapitalistiseen, josta sosialismin kautta kommunistiseen yhteiskuntaan, vallankumouksien kautta.³⁹ Tätä myötäillen oppikirjojen narratiivissa historia kulkee kohti vapautusta ja yhtenäisyyttä, loppujen lopuksi täydellistä kommunismia sekä kansojen ystävyyttä.

Samankaltaisuuden ja läheisyyden periaatteet ovat lähellä jatkuvuuden periaatetta. Imaz-Sheinbaumin mukaan jatkuvuutta narratiivissa luodaan antamalla tapahtumille ennen ja jälkeen.⁴⁰ Tämä on näkyvässä vuoden 1951 kirjassa, kun vallankumouksen leviämistä käsitellään luvussa, jonka otsikko on ”Neuvostovalta vapauttaa sorretut kansat.”⁴¹ Tässä annetaan kommunismin leviämislle ennen ja jälkeen; ennen kansat olivat sorrettuja, jälkeen kansat ovat vapaita. Ennen narratiivin pääsyä vapautuksen tapahtumiin, eli lokakuun vallankumoukseen, vapautta ja yhtenäisyyttä määriteltiin sen avulla, miten tsaarin aikana tätä rikottiin: ”Kansallisen vapautusliikkeen tukahduttamiseksi tsarismi yllytti kansoja toisiaan vastaan.”⁴² Täten kansojen yhtenäisyys kiedotaan niiden vapautumiseen, ja samalla tsaari maalataan näiden asioiden vastustajaksi. Jatkuvuus syntyy, ei ainoastaan vapautuksesta, vaan vapautuksen ja yhdistymisen vihollisen kukistamisesta.

Bolshevikit puolueena näki itsensä ikään kuin ei-valveutuneen työväestön johtajina vallankumoukseen ja kommunismiin. Kehityksestä ”jälkeen jääneet” massat nähtiin poliittisen toiminnan kohteena.⁴³ Kertomuksessa vapauttamisen myötä eritoten ”kaikkein takapajuisimpien ja

---

³⁶ Neuvostoliiton Historia 1951, 54–55; Neuvostoliiton Historia 1963, 194.

³⁷ Neuvostoliiton Historia 1951, 72.

³⁸ Imaz-Sheinbaum 2021, 260–266.

³⁹ Vähä 2006, 4.

⁴⁰ Imaz-Sheinbaum 2021, 260–263.

⁴¹ Neuvostoliiton historia 1951, 198–200.

⁴² Neuvostoliiton historia 1951, 24, myös 1963 oppikirjassa puhutaan kansallisuussorrosta esim. 193–194.

⁴³ Parkkinen 2022, 47–48.

sorretuimpien kansojen” luottamus neuvostohallitusta kohden syntyi.⁴⁴ Jatkuvuus, joka luodaan vapautuksella, toimii luottamuksen perustana. Brandenbergerin ja Zelenovin mukaan *lyhyen oppikurssin* narratiivin tarkoitus oli näyttää juuri bolsevikkien rooli johtavana voimana.⁴⁵ Oppikirjojen tapa jäsentää narratiivi historiasta näyttää pyrkivän antamaan kansoille syyn pysyä Neuvostoliitossa ja konkreettisemmin kansojen jäsenille luottaa Staliniin ja NKP:hen.

Vapauttaminen ja täten jatkuvuus sidotaan tiukasti kiinni kommunismiin, erityisesti 1963, johon mennessä Hruštšov oli kritisoinut *lyhyttä oppikurssia* sen epäonnistumisesta marxismileninististen periaatteiden levittäjänä.⁴⁶ 1963 käsitellessä Neuvostoliiton nykyhetkeä kuvailaan kommunismin tehtävää: ”Kommunismi täyttää historiallista tehtävänsä vapauttaa kaikki ihmiset yhteiskunnallisesta epäyhdenvertaisuudesta, kaikenmuotoisesta sorrosta ja riistosta, sodan kauhuilta ja saattaa voimaan kaikkien kansojen Työn, Rauhan, Vapauden, Tasa-arvoisuuden, Veljeyden ja Onnen.”⁴⁷ Täten jatkuvuus juonen kaarella ottaa toimeenpanijansa kommunismista. Ideologian (ja täten sen toteuttajan, kommunistisen puolueen) tietoisien toiminnan ansiosta kansat pystyvät toteuttamaan veljeyttään, ja kaikkea kukoistustaan.

Narratiivin jatkuvuus luodaan sen tarkoituksenmukaisuudella ja bolsevikkien johtavalla roolilla tässä. Tämän vuoksi rakennettua narratiivia voisi kutsua jonkinlaisen luomiskertomuksen kaltaiseksi. Se kertoo pala palalta Neuvostoliiton syntymisen ja sosialismin nousun historian. Tämän luomiskertomuksen tarkoitus oli näyttää, että historia oli edennyt tietyllä tavalla tiettyjen toimijoiden ansiosta. Kuitenkin Stalinin ja bolsevikkien rinnalle johtajaksi nostetaan muitakin, erityisesti mitä tulee kansojen narratiiviin.

2.2 Kansojen esittämät roolit

Imaz-Sheinbaumin mukaan jotkin asiat nostetaan narratiivissa etualalle, kun toiset jätetään taka-alalle. Tämä vaikuttaa siihen mitä menneisyydestä nähdään, joka taas luo kehyksen, johon menneisyyden kulku tahdotaan laittaa. Tästä voi luonnollisesti nostaa kysymyksen siitä miksi narratiivin luoja on nostanut tietyt asiat etualalle.⁴⁸ Marxisin ja nationalismin suhde on Connorin mukaan monimutkainen, erityisesti sosialismin toteutuksessa. Marx ja Engels julistivat, ettei työväestöllä ole valtiota ja nationalismin olevan vain sortavan luokan tapa luoda

⁴⁴ Neuvostoliiton historia 1951, 204

⁴⁵ Brandenberger & Zelenov 2019, 84–85.

⁴⁶ Brandenberger & Zelenov 2019, 33–35 ja 81–83.

⁴⁷ Neuvostoliiton historia 1963, 396.

⁴⁸ Imaz-Sheinbaum 2021, 259–260.

valheellista yhteyttä työväestöön. Leninin mukaan kansojen eroavaisuudet olisi sosialismin myötä vähetä ja kansojen yhteen sulautua.⁴⁹ Kansojen vapausliike johti narratiivin mukaan kansojen tasa-arvoisuuteen.⁵⁰ Vapautuksesta kertovan narratiivin kansat saavat erilaisia rooleja. Vaikka kirjat käyvät yksityiskohtaisesti läpi bolsevikkien toimintaa sekä yksittäisten tapahtumien kulkua proletariaatin näkökulmasta, on merkittävää, että kirjat puhuvat toimijoina kansoista. Argumentoisin, että etualalle vapautusnarratiivissa nousee näiden kansojen suhteet toisiinsa ja historiaa katsotaan läpi sen linssin, että kansat ovat toisiinsa yhteydessä tietyllä tavalla.

Oppikirjat tuomitsevat paikallisen nationalismin sekä suurvaltaisen sovinismin.⁵¹ Neuvostoliiton monikansallisen valtion yhdistäminen ja hallitseminen oli haasteellista. Vaikka luokkaidentiteetin tuli marxismi-leninismien mukaan olla ihmisten identiteetit yhdistävä tekijä, oli kansallisuuksia ja niiden eroja silti olemassa. Nationalismi muodosti uhan Neuvostoliitolle ja tätä koitettiin ratkoa historiankirjoituksen kautta.⁵² Narratiivissa kansat kuitenkin on eritelty toisistaan, myös sen jälkeen, kun on jo puhuttu yhtenäisestä neuvostokansasta.⁵³ Geoffrey Hoskingin mukaan Venäjällä on historiallisesti ollut käsitys itsestään valittuna kansana. Valankumouksen jälkeen Venäjän johtava rooli jatkui.⁵⁴

Brandenbergerin mukaan russosentrismi eli venäjakeskeisyys oli toisen maailmansodan jälkeen kiinteä osa retoriikkaa, jota poliittinen johto käytti. Russosentrismin nousun voi jäljittää jo 1930-luvulle, mutta venäläisen kansallisyylpeuden korostaminen tuli erityisesti toisen maailmansodan jälkeen yhdeksi suurimmista propagandan aiheista. Venäläinen johtajuus oli Stalinin aikaan merkittävämpi tekijä neuvostopropagandassa, kuin proletaarisen internationalismin ihanne. Historiankirjoituksen ja -opetuksen yksi keskeinen tehtävä oli näyttää juuri Venäjän kansan rooli maailman progressiivisessä kehityksessä sekä johtava rooli Neuvostoliitossa. Kansojen ystävyys myytti oli ennemmin löyhä peite russosentrismille. Venäläisestä johtajuudesta löydettiin myös perustelut valtiojohtoisuudelle.⁵⁵

Russosentrismi näkyy, kun 1951 oppikirjassa kerrotaan neuvostovallan levinneen ”venäläisen työväenluokan johdolla.”⁵⁶ 1963 ”Suuri Venäjän kansa” on edelleen nähty ”johtavana ja

⁴⁹ Connor 1984, 3–7 ja 36–37.

⁵⁰ Neuvostoliiton Historia 1963, 255.

⁵¹ Neuvostoliiton historia 1951, 316; Neuvostoliiton historia 1963, 294.

⁵² Connor 1984, 30–32 ja 477–491.

⁵³ Esimerkiksi Neuvostoliiton Historia 1951, 359–361; Neuvostoliiton Historian 1963, 374.

⁵⁴ Hosking 1997, 482–484.

⁵⁵ Brandenberger 2002, 1–3 ja 59–60 ja 242–243.

⁵⁶ Neuvostoliiton Historia 1951, 198.

ratkaisevana voimana” neuvostovallan nousussa. Kappaleessa mainitaan kuinka ”reuna-
maissa” (esim. taka-Kaukasiassa) vallan ottaminen oli haasteellista, mutta venäläisen työväen-
luokan johdolla ”lukuisat kansat ja kansallisuudet taistelivat uhrautuvasti.”⁵⁷ Oppikirjojen nar-
ratiivi nostaa siis kansojen ”vapautukseen” ja Neuvostoliiton muodostumiseen liittyvässä nar-
ratiivissa Venäjän selkeästi edelle. Vaikkakaan valitusta kansasta ei puhuta, on luomiskerto-
muksen päähahmo silti Venäjä. Venäjän kansa näyttäytyy tarpeellisena osana historian kehi-
tystä.

Vähän tutkimuksen mukaan neuvostokansoilla on selkeä hierarkia oppikirjoissa.⁵⁸ 1951 hie-
rarkiaa kansojen välillä osoitettiin seuraavin sanoin: ”Kaikkien neuvostotasavaltojen kansat
pitivät Venäjän federaatiota ja Venäjän proletariaattia luonnollisena johtajanaan.”⁵⁹, tämä ki-
teyttää venäläisen johtajuuden aseman. 1963 oppikirjassa Venäjän tasavalta nähtiin kaikkein
kehitettyimpänä monikansallisen liiton ”ytimenä”.⁶⁰ Narratiivissa etualalle on tuotu kansojen
suhteet, mutta kansojen välinen hierarkia tuo Venäjän toimijuuden päähahmoksi, kun muut
kansat näyttelevät enemmän vain sivuroolissa. Kun vapautus luo narratiivin jatkuvuuden,
Venäjän nostaminen tämän narratiivin keskiöön näyttää venäläisen johtajuuden ja vapautuk-
sen yhteen kietoutumiselta.

2.3 Muutoksen hankaluus

Vähän mukaan kansallisuuspolitiikan muutos Hruštšovin aikana ei näkynyt historian opetuk-
sessa kouluissa lainkaan, vaan samantyyppinen Venäjän kansan korostus jatkui narratiivissa.⁶¹
Roger D. Markwickin mukaan *lyhyen oppikurssin* viitekehyksestä oli haasteellista päästä
eroon, sen tuomitsemisenkin jälkeen.⁶² Kirjojen narratiivi kansojen vapautuksen osilta muut-
tuu hyvin vähän. Narratiivin muutoksen puutteen voi nähdä johtuvan juuri sen strukturoin-
nista. Imaz-Sheinbaumin narratiivin toimintaperiaatteista viimeinen on narratiivin sulkemi-
nen. Narratiivi tulee jonkinlaiseen loppuunsa, joka luo kertomukselle loogisuutta. Historialli-
sen narratiivin johtopäätökset ovat ne mihin narratiivi on yrittänyt vastata.⁶³ Eli tässä tapauk-
sessa, Neuvostoliiton muodostuminen ja sosialismin voitto.

---

⁵⁷ Neuvostoliiton historia 1963, 253

⁵⁸ Vähä 2006, 99–100.

⁵⁹ Neuvostoliiton historia 1951, 301

⁶⁰ Neuvostoliiton historia 1963, 292–293.

⁶¹ Vähä 2006, 172.

⁶² Markwick 2001, 46–47.

⁶³ Imaz-Shienbaum 2021, 254.

Nämä narratiivit olivat jo syntyessään osa neuvostohistorian kaanonia, pohjautuessaan *lyhyelle oppikursseille*. Neuvostoliiton muodostuminen sekä sen sisäinen järjestys esitetään välttämättömänä. 1951 todetaan, että ”kansojen sosialistisen perheen” muodostaminen oli välttämättöntä, jotta turvataan ”kaikille kansallisuuksille kaikinpuolinen kehitys.”⁶⁴ 1963 Neuvostoliiton muodostuminen on myös esitetty olevan pakollista kaikkien kansojen kehityksen vuoksi.⁶⁵ Narratiivi esittää omat tapahtumansa välttämättömyytenä, jotta sillä on voimaa selittää nykypäivä. Tämä välttämättömyyden korostaminen kehitykseen perustuen vaikuttaa myös narratiivin sulkeutumiseen.

Marxismi-leninismiä kuvailtiin tieteelliseksi, täten siihen pohjautuva historiankirjoitus nähtiin myös tieteellisenä.⁶⁶ Ideologia toimi ohjenuorana koko yhteiskunnan analysoimiselle sekä historian, nykyisyyden kuin tulevan kannalta. Evans jr. mukaan tämä kuitenkin synnytti paradoksisuuden; marxismi-leninismiin tuli näyttäytyä ideologisesti muuttumattomana, mutta samalla sen piti pystyä selittämään nykyistä yhteiskunnan tilannetta. Kun Neuvostoliitto yhteiskuntana muuttui, ei marxismi-leninismi aina pystynyt vastata uusiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Täten asioiden julkinen uudelleen käsitteleminen oli haasteellista, sama koski myös kansallisuuspolitiikkaa, sekä retoriikkaa kansoista.⁶⁷

Tavallaan voisi nähdä, että Neuvostokansojen osalta vapautuksen narratiivin sulkeutuminen on Neuvostoliiton muodostuminen. Toisaalta narratiivi ei kunnolla sulkeudu tai lopu, yhtenäisyyttä, ystävyyttä ja veljeyttä syvennetään⁶⁸ ja vapauttaminen kohdistuu toisen maailmansodan aikana muuhun Eurooppaan ja koko maailmaan.⁶⁹ Narratiivi siis jättää itsensä avoimeksi laajentumiselle. Näin myös voi nähdä kirjojen lopetuksen. Oppikirjojen narratiivi kansojen yhtenäistymisestä tulee luonnollisesti loppuunsa, samalla kun itse kirja loppuu. Itse asiassa vuoden 1963 kirjan viimeinen lause onkin: ”Edustajakokous julisti: ”Neuvostoliiton kommunistinen puolue tekee kaiken voitavansa kansojen välisen rauhan ja ystävyuden säilyttämiseksi ja lujittamiseksi yhteiskunnallisen edistyksen ja kansojen onnen suurten ihanteiden hyväksi.””⁷⁰ Neuvostoliiton kansat ovat yhdistyneet, tämä on yhden narratiivin loppu. Narratiivi kuitenkin sulkeutuu siihen, että ystävyys ja sen syvennys jatkuu. Luomiskertomus kuitenkin edelleen jättää itselleen tilaa laajeta, kuten myös nähtiin marxismi-leninismiin tehtävän olleen.

⁶⁴ Neuvostoliiton Historia 1951, 302.

⁶⁵ Neuvostoliiton Historia 1963, 291.

⁶⁶ Tillet 1969, 3–5.

⁶⁷ Evans jr. 1993, 1–5.

⁶⁸ Neuvostoliiton Historia 1963, 382.

⁶⁹ Esimerkiksi Neuvostoliiton historia 1951, 361.

⁷⁰ Neuvostoliiton Historia 1963, 401

1951 Neuvostosynnyinmaa taas kulkee kukoistusta ja kommunismin täydellistä voittoa kohti luonnollisesti Stalinin johtamana.⁷¹

Narratiivin sulkeminen on osa sitä, miksi narratiivi muuttui niin vähän. Narratiivi periaatteessa suljettiin jättämällä tehtävä; kommunismin pääseminen ja sen levittäminen. Tämä oli johtavan NKP:n tehtävä ja jotta sen vallalla oli perustelut, ei jatkuva vapautus ja ystävyyden lujittaminen voinut loppua. Koska tähän narratiiviin oli kiedottu venäläinen johtajuus ja messiaanisuus nostamalla se päähahmoksi, ei myöskään tämä voinut muuttua narratiivissa. Täten kun oleelliset osat marxismi-leninismiä olivat sekoittuneet Venäjän johtajuuteen, tuli tästä ikuisesta ideologiasta venäläistä. Osa jatkuvuutta oli erityisesti Venäjän kansan avunanto ja johtava asema eikä samankaltaista jatkuvuutta, narratiivissa tai Neuvostoliiton tulevaisuudessa, olisi voinut olla ilman sitä.

Vaikkakin kansojen roolit Neuvostoliitossa saivat erilaisia tulkintoja, esitetään samat asiat aivan kuin niissä ei ikinä olisi tapahtunutkaan eroja. 1963 esitetään, että ”oikeaa kansallisuuspolitiikkaa”, joka perustuu kansojen ystävyydelle, on aina Neuvostoliitossa seurattu ja toteutettu oikein.⁷² Kirjojen välillä, vaikkakin muutoksia kansalaisuusretoriikassa tapahtui, ei valtiojohtoisuus hävinnyt minnekään. Historialliset perustelut valtiojohtoisuudelle ja Neuvostoliiton yhdessä pysymisen perustelut oli löydetty venäläisestä johtajuudesta, eikä tätä historiallista tarinaa voitu muuttaa. Tämä sen vuoksi, että luomiskertomus olisi hajonnut, jos sitä oltaisiin tarkasteltu uudelleen. Se ei olisi pystynyt perustelemaan nykyhetkeään samalla tavalla.

Neuvostohistoriaa kirjoitettiin useinkin uusiksi, henkilöitä pudotettiin pois historiankirjojen sivuilta ja sitten takaisin.⁷³ Toisin kuin vihollisten ja sankareiden vaihtelu, oli narratiivi kansoista hyvinkin pysyvä ja venäläinen johtajuus tuntuu miltei pinttyneeltä. Narratiiviin vaikuttaa sen käyttämät käsitteet, joille se rakennettiin. Täten on syytä tarkastella näiden kansojen ystävyyden ja veljeyden historiaa, olemusta ja muutosta narratiivissa.

---

⁷¹ Neuvostoliiton Historia 1951, 423

⁷² Neuvostoliiton Historia 1963, 380.

⁷³ Vähä 2006, 151–152.

3 Kansojen ystävyys ja veljeys

3.1 Samankaltaiset suhteet

Menneisyyden tapahtumat siis järjestellään niin, että tämä kertomus näyttää loogiselta kulminoitumiselta tähän päivään. Osa tätä strukturalisointia on läheisyyden ja samankaltaisuuden järjestelynperiaatteet. Kuten edellisessä luvussa tuli ilmi, jatkuvuus narratiivissa ja läheisyyden ja samankaltaisuuden luonti ovat hyvin lähellä toisiaan. Imaz-Sheinbaum kuitenkin erottelee nämä, läheisyys ja samankaltaisuus luovat omat periaatteensa narratiivin jäsentelyssä. Tapahtumat ja ilmiöt kategorisoidaan tiettyihin luokkiin, käsitteisiin. Samalla nämä luokitellut ilmiöt näyttäytyvät näiden käsitteiden representaatioina.⁷⁴ Oppikirjojen narratiivi perustuu vahvasti kansojen vapautuksesta yhdistymiseen, mutta miten kansojen ystävyys ja kansojen veljeys esiintyvät historiankirjoissa, mitä merkityksiä ne sisältävät ja millainen niiden olemus historiassa on näiden oppikirjojen pohjalta? Käsittelyluvun tavoitteena on tarkastella käsitteiden käyttöä narratiivissa, ensin niiden luoman samankaltaisuuksien kautta, sitten niiden olemuksen ja luonteen kautta. Viimeiseksi analysoin käsitteiden määrittelyjä ja niiden muutosta.

A’Beckettin mukaan kansojen veljeys⁷⁵ on metaforinen käsite, kuten myös kansojen ystävyys. Näillä käsitteillä personifioidaan massat yhdeksi entiteetiksi, joka pystyy luomaan suhteita muihin entiteetteihin.⁷⁶ Jatkuvuutta, samankaltaisuutta ja läheisyyttä luotiin vapautuksella, mutta tämän lisäksi narratiivin tapahtumien ja asiantilojen samankaltaisuutta luodaan kansojen ystävyuden ja kansojen veljeyden käsitteillä. Kansojen ystävyys ja veljeys ovat käsitteinä erilaisia kuin vapautus. Toisin kuin toiminnallinen vapautus-käsite, jolla selkeästi viitataan tiettyihin tapahtumiin ja toimiin, kansojen ystävyys ja kansojen veljeys ovat käsitteitä, jotka viittaavat tiettyihin asiantiloihin välittämättä niin paljoa näiden asiantilojen ajallisuudesta. Ne viittaavat johonkin abstraktimpaan kuin itse tapahtumiin, eli kansojen suhteisiin. Imaz-Sheinbaum puhuu menneisyyden tapahtumien ja ilmiöiden samankaltaisuuden luomisesta, mutta mitä tulee tähän narratiiviin ja käsitteisiin, argumentoisin, että käsitteillä luodaan erityisesti samankaltaisuutta eri kansojen suhteisiin, eli tiettyjen asiantilojen välille. Argumentoin vielä, että samalla samankaltaisuutta luotiin itse ystävyuden ja veljeyden käsitteisiin.

---

⁷⁴ Imaz-Sheinbaum 2021, 263–266.

⁷⁵ A’Beckettin mukaan liettualaisten mielestä heidän kielessään kansojen veljeydellä on vähemmän syvyyttä luova merkitys kuin venäjän kielessä, se viittaisi enemmän vain naapurikansoihin. Tämä on osaltaan merkittävää, jos haluaa pohtia käännöksiä vaikutusta käsitteisiin: A’beckett 2012, 188.

⁷⁶ A’beckett 2012, 171–173.

Kansa on, kuten johdannossa käsiteltiin, käsitteenä epämääräinen, joka lähtökohtaisesti vaikuttaa myös muihin käsitteisiin, joissa se ilmaantuu keskeisesti. Michael Freedenin mukaan tiettyjä käsitteitä yhdistetään niistä semanttisesti ulkopuolella oleviin käsitteisiin, täten antaen näille uusia merkityksiä.⁷⁷ Ystävyys ja veljeys eivät ole poliittisia tai ideologisia käsitteitä, mutta niihin yhdistetään poliittisia käsitteitä eli kansa. Kansa ei ole millään kielellä epäpoliittinen käsite, vaan sillä on selkeä ideologisuus, myös kun sitä käytetään historiankirjoituksessa.⁷⁸ Täten ystävydestä ja veljeydestä tulee myös poliittisia käsitteitä, kun niihin liitetään kansa. Kansojen ystävydestä, veljellisyydestä ja veljeydestä puhutaan huomattavasti yleisemmin kuin internationalismista oppikirjoissa. Näitä ei oikeastaan määritellä missään vaiheessa, vaan merkitykset tulevat näkyviin niiden käytöstä.

Yksi tapa, jolla samankaltaisuutta ja läheisyyttä kansojen suhteiden välille luodaan ystävyydellä ja veljeydellä näkyy oppikirjojen tavassa käsitellä, kuinka Neuvostoliiton kansat tulivat kaikki yhteen sortajiaan vastaan. 1905 vuoden tapahtumat olivat kansojen ”veljellisen solidaarisuuden” osoitus, lisäksi tapahtumat lujittivat kaikkien kansojen ”internationaalista yhtenäisyyttä ja ystävyyttä.”⁷⁹ Tällöin kaikkien kansojen suhteet toisiinsa esitetään samanlaisina, ystävyutenä ja veljeytenä. Asiantilojen välille luodaan samankaltaisuus. Kun taas narratiivi pääsee Neuvostoliiton saavutuksiin, kuvaillaan niitä 1963 oppikirjassa seuraavasti: ”Neuvostoliiton kansojen ystävyys oli sosialismin suuri voitto”⁸⁰ Sitaatti alleviivaa kansojen ystävyuden merkitystä kutsuen sitä voitoksi. Samaten 1951 Neuvostoliitto ”turvasi kansojen yhtenäisyyden ja ystävyuden.” Tällöinkin esitetään, että kaikkien kansojen suhteet ovat juuri ystävyyttä. Samalla samaistetaan kansojen ystävyys Neuvostoliiton syntymiseen ja sosialismin nousuun. Täten on luotu läheisyys 1905 kansojen suhteiden ja Neuvostoliiton välille. Kummassakaan ei ole kuitenkaan kyse mistään tapahtumasta niinkään, vaan käsitteillä viitataan kansojen välisiin hetkisiin suhteisiin.

Ystävyyttä ei käsitetty aina samalla tavalla marxismi-leninismissä. Vallalla oli ennen vallankumousta ja hetken sen jälkeen nimenomaan ajatus, etteivät kansat voineet imperialistisessa järjestelmässä olla ystäviä, mutta sosialistinen vallankumous hävittäisi nämä imperialistien luomat vihamielisyydet. 1930-luku kuitenkin toi erilaisen käsityksen ja tulkinnan kansojen ystävydestä Neuvostoliitossa ja menneisyydessä. Historiankirjoituksessa kansojen ystävyydellä

---

⁷⁷ Freeden 2017, 126–127.

⁷⁸ Carretero, Castorina & Levinas 2013, 273–275.

⁷⁹ Neuvostoliiton historia 1951, 54–56; Neuvostoliiton historia 1963, 194.

⁸⁰ Neuvostoliiton historia 1963, 322.

alettiin myös viittaamaan kansojen suhteiden tilaan vallankumousta edeltävinä aikoina. Tämä nousi yleiseksi käytännöksi vasta toisen maailmansodan aikana. Monikansallisen valtion johtaminen oli osoittautunut hankalimmaksi tehtäväksi valtionjohdolle, ja tämä tarvitsi uudenlaisia tulkintoja marxismi-leninismistä sekä historiasta. Katsetta käännettiin pidemmälle historiaan selittämään kansojen yhtenäisyyttä sekä Venäjän johtavaa asemaa, kuitenkin niin, että lokakuun vallankumouksen merkitys ei vähentynyt.⁸¹

A’beckettin mukaan ystävyyttä ja veljeyttä käytettiin sekaisin toistensa kanssa marxilais-leniniläisessä retoriikassa.⁸² Kansojen perheeseen, veljeyteen tai muilla tavoin perhesidoksiin, viitataan kirjoissa usein.⁸³ Sen käytössä näkyy, kuinka samankaltaisuutta kansojen suhteisiin tahdottiin luoda käyttämällä käsitteitä, joilla herätetään positiivisia tunteita. A’Beckettin mukaan veljeydellä ja veljellisyydellä pyritään herättämään juuri positiivisia tunteita, mutta niillä on myös holhoavia konnotaatioita. Kansojen veljeydellä luodaan ajatusta lämpimästä perheestä, täten käyttö vaatii oletuksen, että kansalaiset kokevat elävänsä perheessä.⁸⁴ Veljellisyyden käsite poliittisena yhdistymisenä alun perin tulee Ranskan vallankumouksen ”*Liberte, Egalite, Fraternite*” lausahduksesta.⁸⁵ Vaikkakin veljeyden käsite tässä narratiivissa on jo paljon muuttunut, on nähtävissä, tämän vapautusnarratiivin ja käsitteiden käytön perusteella, että vapaus ja veljeys näyttävät kulkevan käsi kädessä.

Tillettin mukaan Venäjän, Ukrainan ja Valko-Venäjän välille luotiin ”kolmen veljeksien myytti” neuvostoliittolaisessa historiankirjoituksessa, toisaalta tämän voi nähdä olevan vanhempaakin perua.⁸⁶ Ranskan vallankumouksesta tulevassa veljellisyydessä kansojen yhdistyminen on eri asia, kuin slavistisessa veljeskansojen käsitteessä. A’Beckett päätelee perhesidoksiin viittaavien käsitteiden käytön riippuvan tilanteesta ja kirjoittajan intentiosta, mutta niiden käyttöön myös sisältyy useita erilaisia intentioita.⁸⁷ Käsite veljeskansa esiintyy 1963 kirjassa ensimmäistä kertaa puhuttaessa ”muinaisvenäläisestä kansallisuudesta”: ”Sen pohjalla ovat kehittyneet kolme veljeskansaa: venäläiset, ukrainalaiset ja valkovenäläiset.”⁸⁸ Kansojen

⁸¹ Tillett 1969, 18–36 ja Vähä 2002, 104–106.

⁸² A’beckett 2012, 177–178.

⁸³ Esimerkiksi Neuvostoliiton historia 1951, 302; Neuvostoliiton historia 1963, 255.

⁸⁴ Neuvostoliitossa oli muitakin perhesidoksiin viittavia tapoja puhua valtiosta. Stalin otti 1930-luvulla käyttöön vanhan unohduksissa olleen termin *Rodina*, jolla viitataan perheeseen. Suomeksi tämä kääntyy useimmiten synnyinmaaksi. Kuitenkin synnyinmaan lisäksi käytössä oli termi *isänmaa (otecestvo)* joka samalla tavalla viittaa koko Neuvostoyhteiskuntaan.

⁸⁵ A’Beckett 2012, 172–180.

⁸⁶ Tillett 1969, 291–294.; esimerkiksi A’Beckettin mukaan slaavilaisia kansoja kuvailtiin veljiksi jo varhain keisariajan Venäjällä (A’Beckett 2012, 176.)

⁸⁷ A’beckett 2012, 179–181.

⁸⁸ Neuvostoliiton Historia 1963, 30.

veljeyden panslavistinen taso näkyy tässä. Kansojen veljeydestä puhuttaessa vapautusnarratiivissa tämä näkyy erityisesti Ukrainan esiin nostamisena ensimmäiseksi veljeksi, heti Venäjän jälkeen. Esimerkiksi 1963 kirjassa Venäjän kansa on auttanut ”Ukrainan kansaa ja muita veljeskansoja.”⁸⁹ Muista kansoista tuli veljiä niiden liittyessä ”veljeskansojen” perheeseen, Neuvostoliittoon.⁹⁰ Veljeys ja veljellisyys ovat siis monitasoisia ja -merkityksellisiä käsitteitä.

Niitä on hieman vaikea kuitenkin erottaa toisistaan. Tosiaan, on nähtävissä, että narratiivin eri lauseissa on eri merkityksiä. Veljellisyyden käytössä on internationalistia, luokkaidentiteettiä tarkoittavia intentioita, etenkin kun sitä käytetään toimintaa kuvailevana. Veljellisyys kuitenkin ulottuu muiden kansojen suhteisiin vasta vuoden 1905 historiaa kerrottaessa. Tällöin narratiivissa niitä kuvaillaan myös ystävyuden ja internationaalisuuden käsitteillä.⁹¹ Tämä osoittaa näiden käsitteiden läheisyyden käytössä. 1951 on siteerattu Stalinia: ”kaikkien kansallisuuksien työläiset aivan kuin yhteisestä sopimuksesta vastasivat Pietarin työläisten kehoitukseen yksimielisellä veljellisellä tervehdyksellä.”⁹² Tässäkin näkyy veljellisyyden käsitteen käyttö työväestön yhtenäisyyteen ja internationaalisuuteen viittaavana. Periaatteessa näillä käsitteillä herätettiin marxistisia, internationaalisia periaatteita, mutta samanaikaisesti niillä etsittiin historiasta yhtenäisyyttä.

Kansojen ystävyydellä oli Tillettin mukaan myös tarkoitus perustella valtiojohtoisuutta.⁹³ Tämä oli narratiivin ja käsitteiden käytön intentio. Kansojen ystävyys ja osittain veljeys oli sosialismin myötä toteen tullut suhde, mutta myös elintärkeää sen säilymisen kannalta.⁹⁴ Kun tämän elintärkeän asiantilan ylläpitäminen oli puolueen työ, puolueella oli syyt ohjata kansallisuuspolitiikkaa niin kuin se tahtoi, aina kansojen ystävyyteen perustuen. ”Ystävyuden lujittamisen” mainitaan useampaan kertaan olevan kommunistisen puolueen tehtävä.⁹⁵ Ystävyys ja veljeys oli perustelu valtiojohtoisuudelle, joka oli rakentunut myös Venäjän johtajuudelle.

Neuvostoliitossa oli useita kansoja ja kansalaisuuksia. Olettaen kaikilla näillä kansoilla on ollut omankaltaisensa suhteet toisiinsa. Nämä suhteet, erilaiset asiantilat, kuitenkin kategorisoidaan samoihin käsitteisiin: ystävyys ja veljeys. Jo pelkällä käsitteiden antamisella luodaan

---

⁸⁹ Neuvostoliiton Historia, 1963, 255.

⁹⁰ Neuvostoliiton Historia 1951, 370–371.

⁹¹ Neuvostoliiton Historia 1963, 194.

⁹² Neuvostoliiton Historia 1951, 36.

⁹³ Tillett 1969, 299.

⁹⁴ Neuvostoliiton historia 1951, 351.

⁹⁵ Neuvostoliiton Historia 1963, 382

yhtenäisyyttä kansojen välille. Niillä kuitenkin myös luodaan jatkuvuutta, mikä taas muuttaa itse käsitteiden luonnetta.

3.2 Käsitteiden luonne

Oppikirjat käyttävät siis kansojen ystävyyden, veljeyden ja veljellisyyden käsitteitä ja langettaa ne historiallisiin asiantiloihin. On aiheellista analysoida vielä tarkemmin, miten käsitteitä käytetään narratiivissa ja millaisen olemuksen ne ottavat. Imaz-Sheinbaum puhuu käsitteiden käytöstä yhtenä tapana antaa teoreettinen viitekehys historialle, mutta ne toimivat myös epis-teemisinä työkaluina, eli niillä rakennetaan tietoa.⁹⁶ Tarkastelemalla näiden käsitteiden luonnetta narratiivissa, selvitän millaista viitekehystä nämä itseasiassa antoivat.

Narratiivin mukaan kansoja yhdisti niiden kokema sorto tsaarin aikana. Kun sorrosta oli päästy eroon vallankumouksen ja Neuvostoliiton muodostumisen kautta oli, Stalinin siteerauksen, mukaan ”kansojen suhteista hävinnyt epäluottamus ja kehittynyt keskinäisen ystävyyden tunne, ja siten on järjestäytynyt todellinen veljellinen yhteistyö...”⁹⁷ Tässä puhutaan ystävyyden kehittymisestä, epäluottamuksen häviämisen vuoksi ystävyys on päässyt kukoistamaan. Tämän vuoksi, argumentoisin, etteivät oppikirjat esitä kansojen yhdistymistä ja tästä nousevaa ystävyyttä katkona jostain vanhasta vaan jonkun uuden, mutta aina olleen, ilmene-misenä.

Carreteron, Castorinan ja Levinasin mukaan kansallisen narratiivin rakentaminen vaatii kansakunnan esittämisen ikuisena totuutena.⁹⁸ Neuvostoliitolla oli kuitenkin erilaisia tarpeita oman olemuksensa selittämiseen. Samanaikaisesti tuli kertoa miten imperialistit sortivat ja loivat vihamielisyyttä kansojen välille, mutta myös antaa pidemmältä historiasta perustelua Venäjän johtamalle kansojen ystävyydelle.⁹⁹ Täten kansojen ystävyys ja kansojen veljeys ottivat muotonsa ajan ulkopuolella olleina käsitteinä, jotka sosialismin kautta tulivat toteen, ja pysyisivät totena. Näin menneisyyden asiantilat näyttäytyvät näiden käsitteiden instansseina.

Puhuttaessa vallankumouksen jälkeen annetussa Venäjän kansojen julistuksesta sitä kuvailaan sanoin: ”Tällaisella politiikallaan Neuvostovaltio tyydytti sorrettujen kansojen ikivanhat pyrkimykset ja siten lujitti niiden liittoa Venäjän proletariaatin kanssa, joka oli pystyttänyt

---

⁹⁶ Imaz-Sheinbaum 2021, 266.

⁹⁷ Neuvostoliiton historia 1951, 350.

⁹⁸ Carretero, Castorina & Levinas, 279.

⁹⁹ Vähä 2002, 111.

oman valtansa maassa.”¹⁰⁰ Ikivanha pyrkimys luo vaikutelman, että kansojen Neuvostoliiton aikaiset suhteet ovat aina asiantilana yrittäneet realisoitua. Myös juuri ystävyyslujuudesta puhuminen sekä veljeskansojen perheeseen liittyminen¹⁰¹ tukee näkemystäni siitä, että kansojen ystävyys ja veljeys esitetään käsitteinä, jotka pystyvät laajeta muihin kansoihin ja lisääntyä menneisyydessä, mutta ovat myös odottaneet tätä menneisyyden aikana. Juuri narratiivin päähahmojen, eli puolueen ja Venäjän kansan, toiminnan vuoksi nämä asiantilat ovat realisoituneet. Valtiojohtoisuudesta johtuva tahto näyttää kansojen suhteet näiden positiivisten käsitteiden todellisina ilmenemisinä näkyy esimerkiksi, kun Neuvostoliiton muodostumista kuvaillaan leniniläisen kansallisuuspolitiikan voitoksi.¹⁰²

Näiden käsitteiden käyttö tällä tavalla tiedon rakentamisessa mytologisoi¹⁰³ itse narratiivia ja käsitteitä. Tämä on merkittävä osoitus myyttisyyden rakentumisesta narratiivissa. Frederik C. Corney näkee lokakuun vallankumous olleen tietoisesti esineellistämisen ja mytologisoinnin kohde.¹⁰⁴ Kansojen ystävyys ja kansojen veljeys ottaa samankaltaisen reifikoidun, esineellistetyin¹⁰⁵ aseman. Abstraktia kansaa ja sen luomia suhteita kohdellaan yksinkertaisina totuuksina. Kansojen ystävyys ja kansojen veljeys eivät saaneet täysin samaa kohtelua kuin lokakuun vallankumous.¹⁰⁶ Niitäkin kuitenkin mytologisoitiin sekä nostettiin kyseenalaistamattomiksi.

Mitä siis tulee käsitteiden luomaan teoreettiseen viitekehykseen, on nähtävissä tämän lähekkäinen olemus luomiskertomus narratiivin kanssa. Esineellistetyt kansojen ystävyys ja veljeys viittasi ennemmin myyttisiin kansojen suhteisiin, jotka vain syvenevät kommunistisen puolueen toiminnan vuoksi. Tässä on myös nähtävissä käsitteiden merkitys jo puhuttuun narratiivin sulkeutumiseen. Käsitteiden luonteen vuoksi itse narratiivi ei sulkeudu, vaan narratiivi jää laajenemaan, aivan niin kuin itse käsitteet.

Historiallisten ja myyttisten selitysten ero on juuri temporaalisuudessa. Kun jokin käsite esitetään ajan ulkopuolella olevana (eli se ilmenee ajassa, mutta ei ole siihen sidonnainen) se luo

---

¹⁰⁰ Neuvostoliiton Historia 1951, 191.

¹⁰¹ Neuvostoliiton Historia 1963, 194; Neuvostoliiton Historia, 370.

¹⁰² Neuvostoliiton Historia 1963, 293.

¹⁰³ Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen useat venäläiset historioitsijat kritisoivat historiankirjoituksen olleen mytologian tasolla. Vähä 2006, 27–28.

¹⁰⁴ Corney 1998, 394–395.

¹⁰⁵ Reifikaatio tarkoittaa jonkin abstraktin asian esittämistä todellisena. Britannica 2018. Marxistisessa filosofissa on myös reifikaation käsite, mutta tässä ei puhuta siitä.

¹⁰⁶ Lokakuun vallankumouksesta tuli palvottu osa neuvostohistoriaa, lisää ks. Corney 1998.

myyttisyyttä tämän käsitteen ympärille.¹⁰⁷ Kansojen ystävyys ja kansojen veljeyden esittäminen juuri tällaisina käsitteinä osoittaa, että neuvostoliittolainen luomiskertomus vaati kansojen suhteiden nostamista myyttiselle tasolle. Luomiskertomuksen tarkoitus, valtiojohtoisuuden ja Venäjän johtavan roolin perustelu, ei välttämättä olisi onnistunut, jos suhteet eivät olisi olleet myyttisyyden peitossa.

3.3 Ystävyys ja veljeys muutoksessa?

Syvennyn tässä luvussa vielä muutokseen, sekä käsitteiden propagandistiseen käyttöön. Carretero, Castorina ja Levinas huomauttavat, että historiatiedon luominen järkeilyn ja narratiivien luonnin tuloksena, muuttaa käsitteitä.¹⁰⁸ Olen viitannut oppikirjojen narratiivien yksinkertaistavaan luonteeseen. Käsittelen tässä viimeisessä alaluvussa veljeyden ja ystävyysyden yksinkertaistavaa ominaisuutta ja käsitteiden muutosta. Kuten luvun ensimmäisessä alaluvussa todettiin, samankaltaisuutta luotiin myös itse ystävyysyden ja veljeyden käsitteisiin. Tämä tietoinen valinta järjestellä historialliset tapahtumat ja muuttuvat asiantilat kansojen ystävyysyden ja kansojen veljeyden alle muutti näitä käsitteitä.

Käsitteiden tarkoitus on yksinkertaistaa maailmaa, jotta on mahdollista toimia sosiaalisesti ja poliittisesti.¹⁰⁹ Sanoisin, että näillä käsitteillä on ollut merkittävä rooli marxismi-leniniläisten periaatteiden yksinkertaistamisessa. Tämä näkyy oppikirjoissa, kun viitataan joskus proletarisen internationalismin olevan Neuvostoliiton perusperiaate, joskus taas kansojen ystävyys ja veljeys.¹¹⁰

Yksinkertaistamisesta puhuu myös se, että kansallisuuspolitiikkasta puhutaan ”kaikkien kansallisuuksien veljellisen ystävyysyden” politiikkana.¹¹¹ Niin kuin ylempänä on jo tullut ilmi ”oikeaa” kansallisuuspolitiikkaa seurattiin oppikirjojen mukaan Neuvostoliitossa aina. Kansojen ja kansallisuuksien välisten suhteiden nimittäminen veljelliseksi ystävyysydeksi on tapa yksinkertaistaa nämä suhteet. Samalla Neuvostoliiton politiikasta tehdään yksinkertaisesti positiivista, ystävyysyden ja veljeyden positiivisten konnotaatioiden kautta. Poliittikka myös näyttäytyy kaukaisena sekä kritisoimattomana käsitteiden myyttisen luonteen takia.

---

¹⁰⁷ Carretero, Castorina & Levinas 2013, 278–280.

¹⁰⁸ Carretero, Castorina & Levinas 2013, 271.

¹⁰⁹ Freeden 2017, 119.

¹¹⁰ Neuvostoliiton Historia 1951 350; Neuvostoliiton Historia 1963, 292 ja 365.

¹¹¹ Neuvostoliiton Historia 1963, 380.

Michael Freedenin mukaan ideologiat, yrittäessään luoda omaa hegemoniaansa, koittavat kumota käsitteiden määrittelyä kilpailullisuuden. Freedenin mukaan tämä ei kuitenkaan onnistu, käsitteiden luonteen takia.¹¹² Neuvostoleninismien oppikirjoissa ottama tapa mainita kansojen ystävyys sekä veljeys yhdessä proletaarisen internationalismin kanssa sekä proletaarisen internationalismin tilalla, on tapa koittaa tätä kilpailun kumoamista. Sen voi nähdä olleen juuri muokkaamista, jotta marxistisen käsitte ottaisi jollain tavalla huomioon kansojen ja kansallisuuksien eroavaisuudet. Käsitteiden määritelmä ei kuitenkaan normativisoitunut. A’beckettin mukaan metaforisten käsitteiden on hankala sopeutua kaikkiin propagandistisiin intentioihin.¹¹³ Yhden keskeisen näiden käsitteiden historian ja käytön välisen jännitteen luoja juuri niiden yhdistyminen ideologisesta kontekstistaan venäläiseen kontekstiin. Jo ennen valankumousta venäläisissä kommunistisissa piireissä oli keskustelua siitä, miten Marxin länsimaiselle ajatukselle ja länsimaiseen yhteiskuntaan perustuvaa teoriaa pystytään soveltamaan Venäjään, joka monella tapaa oli erilainen.¹¹⁴

Imaz-Shienbaumin mukaan juuri siinä mitä narratiivin etualalle nostetaan, ja miten tämä tehdään, muuttaa tietoista tulkintaa näistä tapahtumista, konsepteista ja entiteeteistä.¹¹⁵ Neuvostohistorioitsijat joutuivat määrittämään kansojen ystävyyttä ja kansojen veljeyttä sovittaakseen ne valtiojohtoisuuden ja venäläisen johtamisen perustelemiseksi. Narratiivissa esiintyy kaksi, jopa ristiriitaista, hahmoa: vapaiden kansojen tasa-arvoisuus¹¹⁶ ja Venäjän kansan johtajuus.¹¹⁷ Vapaiden kansojen tasa-arvoisuus on marxisti-leniniläisesti katsottuna oleellinen osa sosialismia¹¹⁸ venäläinen johtajuus taas osa pidempää traditiota Venäjän keisariajoista.¹¹⁹ Näiden kahden välillä ei kirjoissa oikeastaan esiinny mitään ristiriitoja, molemmat yrittävät näyttäytyä olevansa etualalla narratiivissa. Tässä marxisti-leniniläiset intentiot sekoittuvat venäläistä johtajuutta korostavien kanssa. Näiden ristiriidattomuus narratiivissa muuttaa tapaa nähdä kansojen tasa-arvoisuus. Venäjän kansan johtajuudesta tulee miltei sama asia kuin sosialististen kansojen tasa-arvoisuus. Tämä muuttaa tapaa nähdä menneisyys, ja samalla nykyisyys. Oppikirjat yrittivät ohjata sitä mitä neuvostokansalaiset näkivät menneisyydestä ja täten tiesivät. Kansojen tasa-arvoisen ystävyuden ja veljeyden tahdottiin olevan venäläistä

---

¹¹² Freeden 2017, 126–127.

¹¹³ A’Beckett 2012, 177.

¹¹⁴ Hosking 1997, 360–365.

¹¹⁵ Imaz-Sheinbaum 2021, 260.

¹¹⁶ Neuvostoliiton historia 1951, 57 ja 208; Neuvostoliiton historia 1963, 175.

¹¹⁷ Neuvostoliiton historia 1951, 198; Neuvostoliiton historia 1963, 253.

¹¹⁸ Riippuen bolševikista tämä saattaa olla vain vaihe ennen yhteensulautumista kommunismissa, esimerkiksi Leninin mukaan näin on. Connor 1984, 34–36.

¹¹⁹ Hosking 1997, 482–484.

johtajuutta. Tasa-arvon, ja tasa-arvoisten käsitteiden, taustalla on kuitenkin selkeitä hierarkioita/ hierarkkisia konsepteja.

Neuvostoyhteiskunnassa oli selkeitä poliittisia ja väkivaltaisia toimia, jotka vaikuttivat historianankirjoitukseen ja täten käsitteisiin. Stalinin vainojen aikaan henkilöitä vietiin vankileireille, karkotettiin maasta, pahimmassa tapauksessa joutuivat teloitetuiksi. Stalinin vainojenkin jälkeen ihmisiä saatettiin pudottaa pois suosiosta. Poliittisesti väärin kysymysten nostaminen tai väärin vastausten antaminen ei ollut sallittua. Joskus henkilöt saivat kuitenkin takaisin maineensa, työnsä tai heidän nimensä saatettiin jopa pistää takaisin historiankirjoihin positii-visessa valossa. Neuvostoliittolainen historianankirjoitus ei ollut tästä poikkeavaa. Historioitsijat joutuivat konstruoimaan historiaa, ja seuraavassa hetkessä rikkomaan sen ja konstruoimaan uuden, asemansa tai henkensä pelosta.¹²⁰ Tämä kertoo myllerryksestä, jossa marxismi-leninismi oli. Tämän kaltainen poliittinen vääntö on vaikuttanut ideologisten ja historiallisten käsitteiden uudelleen määrittelyyn. Osa syy tähän uudelleen määrittelyyn oli Stalinin nostama russia-sentrismi.¹²¹ Tämä tarkoittaa, että ne ovat olleet dynaamisessa liikkeessä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että käsitteiden elämän ainoa syy olisi ollut poliittisessä väännössä, mutta se oli ehkä jopa merkittävin. Vaikka kansojen ystävyydellä ja veljellisyydellä onkin siis marxistiset konnotaatiot, on niillä myös venäläistä sisältöä, sekä vanhempaa historiallista sisältöä. Juuri Stalinin aikana tätä venäläistä sisältöä korostettiin. Lisäksi niille myös etsittiin kauempaa historiasta merkityksiä, joka näkyy juuri ystävyyden korostamisessa jo 1905 tapahtumista eteenpäin.

Käsitteet siis muuttuivat Stalinin aikana, mutta entä niiden muutos oppikirjojen välissä? On ehkä hieman ristiriitaista puhua narratiivista, jonka muutos on vähäistä, mutta kuitenkin käsitteistä, jotka ovat muutoksessa. Freeden näkee käsitteiden kilpailun kumoamisen epäonnistuvan, koska muut ideologiat antavat omia määritelmiään,¹²² Neuvostoliitto kuitenkin väkivaltaisesti tukahdutti muut ideologiat. Hruštšovin tullessa valtaan ideologia ei muuttunut, mutta tietyt tulkinnat siitä kyllä.¹²³ Kansallisuuspolitiikan, ainakin näennäinen, muutos vaikuttaa myös itse käsitteisiin, jolla kansallisuuspolitiikkaa perusteltiin. Kun Hruštšov viittasi kansojen ystävyydellä, neuvostokansoista puhuttaessa, hänen ihanteelliseen yhteen sulautuneeseen neuvostokansaan, käsite oli tässä vaiheessa jo muuttunut. Kuten Freeden huomauttaa, jotkin

---

¹²⁰ Markwick 2001, 39–42 ja 50–54. Sekä Tillett 1969, 110–112.

¹²¹ Brandenberger 2002, 1–3.

¹²² Freeden 2017, 126.

¹²³ Evans jr. 1993, 85–88.

käsitteet näyttäytyvät muovautuvan hitaammin, sillä niiden diskurssin rakentajat eivät tahdo niiden muutosta.¹²⁴ Hruštšovin neuvostokansan yhteensulautuminen ei koskaan saanut syviä tulkintoja eikä sitä enää 1960-luvulla käytetty.¹²⁵ Kansojen ystävyys ja kansojen veljeys näyttää pysyneen samana, sillä tällä oli merkittävä asema Neuvostoliiton retoriikassa sekä luomiskertomuksen yhdessä pysymisessä.

Kirjat peittävät, ei vain historiallisten tapahtumien, vaan myös kirjoitushetkien Neuvostoyhteiskunnan monimutkaisuuden ja sotkuisuuden kansojen ystävyuden ja veljeyden käsitteellä. Käsitteiden yksinkertaistava luonne ei tarkoita, että käsite olisi ollut ilman sisältöä. Päinvastoin, kuten nähty käsitteet kantoivat sisällään voimakkaasti historiaa, eikä sen langettaminen historian päälle ollut ilman substanssia vaan sillä oli intentioita. Neuvostoliittolainen totalitarismi ei tappanut poliittisen debatin vaikutusta käsitteiden uudelleenmäärittelyyn vaan peitti sen tapahtuneen.

---

¹²⁴ Freeden 2017, 128.

¹²⁵ Evans jr, 1993, 88-89.

4 Lopuksi

Ystävyys ja veljeys historian yleisesityksissä oli keskeisiä tekijöitä ja käsitteitä. Narratiivi rakentui personifioitujen kansojen myyttisiin suhteisiin. Narratiivi rakennettiin niin, että kansat vapautuivat Lokakuun Vallankumouksen ja Kommunistisen Puolueen ansiosta kansallisesta sorrosta, jolloin kansojen ystävyys ja veljellisyys pystyivät ilmenemään niiden suhteissa. Myyttisiksi nousevat käsitteet kansojen ystävyydestä ja veljeydestä pantiin ilmenemään historian kulussa niin, että nämä kulminoituivat ja tulivat toteen sosialismin voittaessa ja Neuvostoliiton muodostuessa. Kansojen ystävyys on ikään kuin aina pyrkimään ollut asiantila, joka kuitenkin saavutettiin vasta Neuvostovallan voittaessa. Niiden avulla perusteltiin Venäjän korostunutta asemaa.

On nähtävissä, kun asiaa lähestyy käsitehistoriallisesti, että käsitteitä on uudelleen määritelty niin marxismi-leninismiin kuin sen hetkisten tarpeiden mukaan. Ne ovat viitanneet ideologisiin konsepteihin, eivätkä ne välttämättä ole olleet ilman mitään substanssia. Tillett kutsui venäläistä johtajuutta sekä kansojen ystävyuden myyttiä neuvostohistoriankirjoituksen aksioomiksi.¹²⁶ Tähän pohjautuen jatkaisin, että kansojen ystävyyttä ja venäläistä johtajuutta kohdeltiin totuuksina, jotka kietoutuivat toisiinsa narratiivissa. Kansojen ystävyuden ja veljeyden käsitteillä perusteltiin valtiojohtoisuutta ja Venäjän korostunutta asemaa. Ne olivat Neuvostoliittoa perustelevia käsitteitä, joiden käyttöön on kietoutunut perustavalla tavalla venäläisyys. Täten historiallista identiteettiä pyrittiin rakentamaan myyttisten käsitteiden varaan, joihin sisällytettiin venäjän johtava asema. Narratiivissa niiden esineellistetty luonne saa ne näyttäytymään käsitteellisinä totuuksina. Ne eivät päässeet liikkumaan totalitaristisessa valtiossa niiden narratiivissa saaneen keskeisen aseman vuoksi.

Näiden menneisyyden tapahtumien ja asiantilojen merkitys tuli käsitteistä, joihin ne kategorisoitiin. Neuvostoliiton muodostuminen olisi näyttäytynyt hyvin erilaisena tapahtumana, ilman vapautusnarratiivia tai kansojen ystävyuden ja veljeyden käsitteitä. Neuvostoliiton kansojen nykyiset ystävyteen perustuvat suhteet olisivat olleet ilman merkitystä ilman niiden historiallista pohjaa. Käsitteet olivat internationalismin ja nationalismin välisessä väännössä muotoutuneet. Historiankirjoitus, ja täten käsitteiden elämä, jäi hankalaan väliin. Dynaamisten muutosten läpi eläneet käsitteet eivät täysin kohdanneet pysähtyneisyyttä Stalinin jälkeisessä

---

¹²⁶ Tillett 1969, 418.

ajassa. Narratiivin ja käsitteiden venäläisen johtajuuden korostaminen oli kuitenkin niin pinttynyttä, ettei se näkynyt yleisen historiankirjoituksen tasolla.

Tiedon rajat, mitä tulee kansojen suhteiden kehitykseen, tulivat siitä käsitteellisestä viitekehystä, joka oli kansojen ystävyys ja kansojen veljeys. Näihin samalla käsitteellistettiin sisään vapautus, joka kietoutui venäläiseen johtajuuteen. Tämän viitekehysten antamat rajat kuitenkin myös vaativat käsitteillä olevan eri tasoja. Ne eivät olleet tiukasti marxilaisia tai venäläisiä, vaan neuvostoliittolaisia. Samanaikaisesti näiden käsitteiden historiallisuus osoittaa, ettei niillä edes ole tarkkaa määritelmää, vaan ne saivat sen narratiivinsa kautta.

Mitä tulee käännöksen merkitykseen, on tiettyjen käsitteiden kääntyminen monimutkainen asia. Kirjojen julkaisijat ovat kuitenkin nähneet kirjojen olevan kääntämisen arvoisia. Täten on merkittävää pohtia historiallisen tiedon rakentamista ja levittämistä multikielellisessä ympäristössä, silloin kun se rakentuu kansallisten rajojen ylittäviin ideologisten käsitteiden vaaraan. Tekstien alkuperäinen kieli myös vahvistaa tämän tutkielman läpikulkenutta teesiä: Venäjä ensin, sitten muut. On merkittävää, että julkaisijat ovat kokeneet näiden käsitteiden olevan käännettävissä muillekin kielille.

Nykyhetken länsimaiselle lukijalle vapautuksen, ystävyuden ja veljeyden käyttö Neuvostoliittoa kuvailemaan saattaa vaikuttaa absurdilta. Voi nähdä, että historiallisen identiteetin rakentaminen vaati näiden käsitteiden määrittelyä tavalla, joka sopi ideologisiin pyrkimyksiin. Historiantulkinta perustui käsitteille, joista haluttiin tehdä universaaleja. Käsitteille, jotka internationalististen ihanteiden ja venäläisen nationalismin välissä muotoutuivat niin, että Venäjän johtajuus sekoittui käsitteellisellä tasolla kommunismin, vapauden, ystävyuden ja koko Neuvostoliiton kanssa.

Kirjojen väliset erot suurimmilta osin jäävät Stalinin pois jättämiseen ja tuomitsemiseen. 1963 veljellisyys ja ystävyys esitettiin tiloina, jotka pysyivät Stalinista huolimatta. Jos Neuvostoliiton syntytarina olisi uudelleen muotoiltu, neuvostoideologia olisi todistanut itsensä olevan mahdollinen muutokselle. Marxismi-leninismikään ei olisikaan näyttäytynyt aivan niin tieteellisenä. Historiankirjoituksen, suuren Neuvostoliiton tarinan, tulee pysyä, tai ainakin näyttää pysyvänsä, samanlaisena ponnistuksena ja Neuvostoliiton matka sosialismista kommunismin pysäyttämättömänä ja kyseenalaistamattomana.

Menneen ajan käsittäminen tapahtuu aina nykyajan ilmapiiristä. Menneisyyden ymmärtäminen tapahtuu nykypäivän käsitteiden kautta, täten niillä on nykypäivään sopiva sisältö.

Käsitteiden uudelleenmäärittely, sekä niiden näennäinen pysähtyminen, heijastaa muutosta ja sen puutetta Neuvostoideologiassa. Käsitteet ja niiden määrittelyt myös luovat historiallista muutosta. Kuitenkaan edes ideologista hegemoniaa tavoitteleva autoritaarisen johdon hallinnassa oleva identiteetin muokkaaminen ja kieli, ei pysty muuttamaan todellisuutta täysin.

Oppikirjat ja historian opetus loivat tahdotun kaltaista historiatietoutta Neuvostoliitossa. Ne olivat pohja yhteisön historiatietoudelle, ei välttämättä sen loppu. Neuvostoliittolainen historiankirjoitus loi tietoa tekemällä menneisyydestä myyttistä. Historiallisen kertomuksen yksinkertaisuuden voi nähdä olleen sen propagoimista hyödyttävä asia, olisi kuitenkin toisen tutkimuksen paikka tarkastella tämän kertomuksen vastaanottoa ja pysyvyyttä entisissä Neuvostoliiton maissa. Tämä olisi toisaalta myös käsitteiden elämän ja muutoksen kannalta mielenkiintoinen aihe.

Lähteet

Alkuperäisaineistot:

Neuvostoliiton Historia, keskikoulun X luokan oppikirja. Karjalais-Suomalaisen SNT:n valtion kustannusliike. Petroskoi, 1951.

Neuvostoliiton Historia, lyhyt katsaus. Vieraskielisen kirjallisuuden kustannusliike. Moskova. 1963.

Tutkimuskirjallisuus:

A'Beckett, Ludmilla: The Play of Voices in Metaphor Discourse. A Case of Study of "NATIONS ARE BROTHERS". *Metaphor and Symbols* 27:2. 2012, 171-194.

Bal, Mieke: *Traveling Concepts in the Humanities: A Rough Guide*. University of Toronto Press. Toronto. 2002.

Brandenberger, David: *National Bolshevism: Stalinist mass culture and formation of modern Russian national identity 1931-1956*. Harvard University Press. Cambridge. 2002.

Brandenberger, David & Zelenov, Mikhail: Editors Introduction. *Stalin's Master Narrative: A Critical Edition of the History of the Communist Party of The Soviet Union (Bolsheviks), Short Course*. Toim. David Brandenberger & Mikhail Zelenov. Yale University Press. 2019. 1-85.

Bromley, Julian & Kozlov, Viktor: The Theory of Ethnos and Ethnic Processes in Soviet Social Sciences. *Comparative Studies in Society and History*. Vol. 31 no. 3. 1989. 425-438.

Carretero, Mario, Castorina, Jose A., & Levinas, Leonardo: Conceptual Change and Historical Narratives About the Nation: A Theoretical and Empirical Approach. *International Handbook of Research on Conceptual Change*. Toim. Stella Vosniadou. Taylor & Francis Group. 2013. 269-284.

Connor, Walker: *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy*. Princeton University Press. Princeton. 1984.

Corney, Frederick C.: Rethinking a Great Event: The October Revolution as a Memory Project. *Social Science History*. (22) Winter 1998, 389-414.

Figes, Orlando: *The Story of Russia: 'An Excellent Short Study'*. Bloomsbury Publishing. 2022.

- Fitzpatrick, Sheila: Ascribing Class: The Construction of Social Identity in Soviet Russia. *The Journal of Modern History*. (65) Dec. 1993, 745-770.
- Freeden, Michael: Conceptual History, Ideology and Language. *Conceptual History in the European Space*. Toim. Willibald Steinmetz, Michael Freeden., and Javier Fernández-Sebastián. Berghahn Books, Incorporated. 2017. 118-136.
- Evans, Jr. Alfred B.: *Soviet Marxism-Leninism. The Decline of an Ideology*. Praeger Publishers. Westport. 1993.
- Hosking, Geoffrey: *Russia. People & Empire 1552-1917*. Harper Collins Publishers. London. 1997.
- Imaz-Sheinbaum, Mariana: Principles of Narrative Reason. *History and Theory*. (60) June 2021. 249-270.
- Markwick, Roger D.: *Rewriting History in Soviet Russia. The Politics of Revisionist Historiography*. Palgrave. New York. 2001.
- Miller, Alexey: Natsiia, Narod and Narodnost' in Russia 19th Century: Some Introductory Remarks to the History of Concepts. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. 2008.
- Milovidova, Olga: Suomen Kieli Venäjällä-Vähemmistön kielestä kulttuurisen vuorovaikutuksen kieleksi. *Finland Suomi 100 Language, culture, history*. Tuomarla, Piechnik ja Biro. 2017
- Parkkinen, Jari: *Dialogues with the Past: Transforming Political Concepts as Part of Revolutionary Discourse in the Soviet Music Politics of 1917-1930s*. Jyväskylän Yliopisto. 2022.
- Petrov, Kristian: Construction, Reconstruction, Deconstruction: The Fall of the Soviet Union from the Point of View of Conceptual History. *Studies in East European Thought*. (60) Sept. 2008. 179-205.
- Tillett, Lowell: *The Great Friendship. Soviet Historians on the Non-Russian Nationalities*. The University of North-Carolina Press. Chapel Hill. 1969.
- Verschuren, Jef: *Ideology in Language Use. Pragmatic Guidelines for Empirical Research*. Cambridge University Press. Cambridge. 2012.
- Vähä, Eliisa: Out of Oppression into Brotherhood: The Meaning of the October Revolution as Part of National Identity in Soviet History Textbooks. *Imperial and National Identities in Pre-revolutionary, Soviet, and Post-Soviet Russia*. Toim. Chris J.Chulos & Johannes Remy. SKS. Helsinki. 2002. 100-112.

Vähä, Eliisa: *Patrioottien tuotantoa: Sankarit ja antisankarit neuvostoliittolaisen ja venäläisen identiteetin rakentajina historian oppikirjoissa 1951-1995*. Yleisen historian lisen-siaatintutkielma. Tampereen Yliopisto. Tampere. 2006.

Tietosanakirja-artikkelit

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Peoples' Friendship University of Russia". Encyclopedi Britannica, 20.3.2023, <https://www.britannica.com/topic/Peoples-Friendship-University-of-Russia>. Haettu 16.1.2025.

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "reification". Encyclopedi Britannica, 1.6. 2018, <https://www.britannica.com/topic/reification> Haettu 17.1.2025.